

10 Gouden regels

voor het IJsselmeergebied



Van Eesteren leerstoel
Frits Palmboom

10 GOUDEN REGELS

De Van Eesteren leerstoel doet onderzoek naar de ruimtelijke kenmerken van het IJsselmeergebied, en formuleerde een aantal 'gouden regels', als handreikingen voor ruimtelijke ingrepen in het gebied. Hier worden ze kort maar krachtig gepresenteerd.

Ze vormen aansporingen om bepaalde karakteristieken te beschermen, behouden, versterken, ontwikkelen of te transformeren. De handreikingen zijn handzaam maar niet directief. Ze gelden in principe voor het hele IJsselmeergebied maar laten lokale differentiatie toe. Ze hebben een universele ondertoon maar dagen uit tot maatwerk.

De handreikingen vormen geen receptuur en leiden niet automatisch tot kwaliteit. Ze vormen een taal, in woord en beeld, een 'nomenclatuur', waarmee de ruimtelijke kwaliteiten van het gebied en de mogelijke implicaties van nieuwe ontwikkelingen besproken en bediscussieerd kunnen worden.

Het hele onderzoek wordt gepubliceerd in de "Atlas voor het IJsselmeergebied" (werktitel), te verschijnen in het voorjaar 2017 bij uitgeverij Vantilt. Het is een grotendeels met de hand getekende atlas, met een waaier aan schetsen, kaarten, en tekeningen, en een verbindend betoog over de geschiedenis en de toekomst van het gebied, en de rol van planning en ontwerp daarbij. Het presenteert een aantal 'vingeroefeningen': ontwerpend onderzoek naar de mogelijke toepassing van de gouden

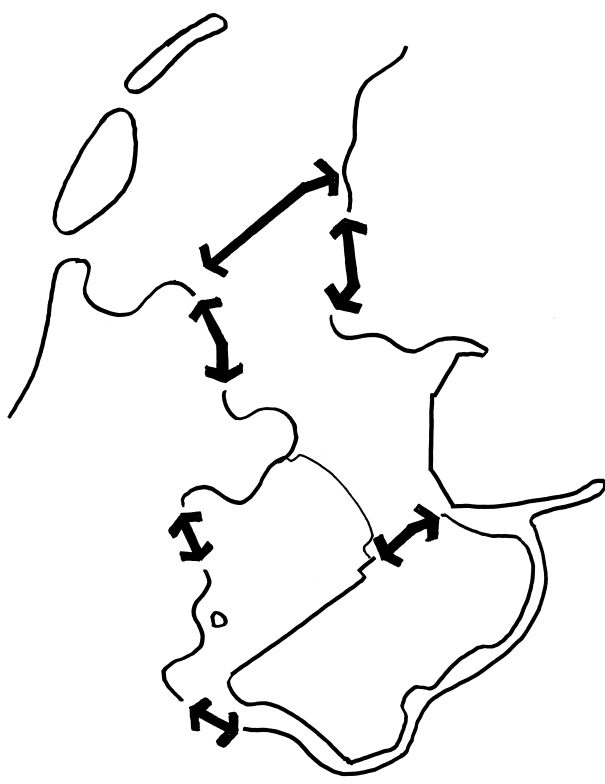
regels op concrete gevallen. Mini-essays gaan dieper in op de in het onderzoek ontwikkelde manier van kijken. Het wordt geardeerd met een reeks boek-brede foto's van het gebied door de bekende landschapsfotograaf Theo Baart.

De definitieve atlas zal worden gepresenteerd tijdens een internationaal congres aan de TU Delft.



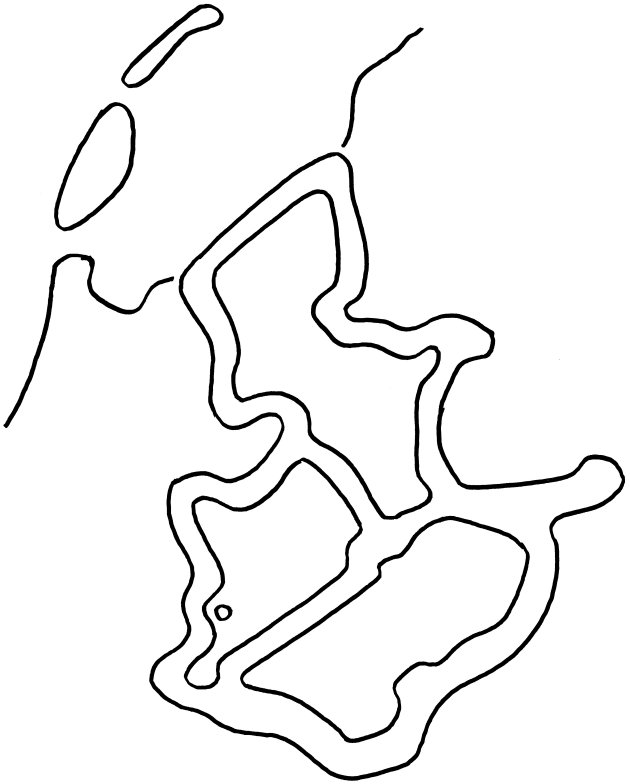
1. Maak het rondje IJsselmeer compleet

- Zorg voor toegankelijkheid *op de kruin* van de dijk. Alleen hier heb je uitzicht op land en water tegelijk. Het biedt unieke panorama's naar twee kanten, als vanaf een 'Hollandse bergkam'.
- Identificeer de ontbrekende schakels en vul deze aan. Besteedt vooral aandacht aan de buitenwijken en bedrijfsterreinen tussen de stads- en dorpskernen en het buitengebied. Hier zitten vaak de pijnlijkste onderbrekingen en treedt het grootste kwaliteitsverlies op.
- Let op: er zijn *meerdere* rondjes IJsselmeer. Ook het grotere rondje langs de Randmeren en de oude rand van de Noordoostpolder (Blokzijl, Kuinre) en de kleinere rondjes via de Houtribdijk horen erbij.
- Lever maatwerk. De kruin moet minimaal voor wandelaars toegankelijk zijn. Voor fietsers is het ook zeer aantrekkelijk; de auto vraagt al vlug te veel ruimte. De verschillende verkeerssoorten kunnen elkaar in de weg zitten.
- In stedelijke situaties is reuring plus hectiek soms op zijn plaats, in andere situaties vragen natuurwaarden juist om rust. Geef de verschillende trajecten een eigen karakter: van 'boulevard' tot 'natuurpad'.
- Zorg dat de continuïteit ook goed zichtbaar is voor het oog. Hoe minder bordjes en richtingaanwijzers nodig zijn, hoe beter. Hier ligt een belangrijke rol voor het ruimtelijk ontwerp.



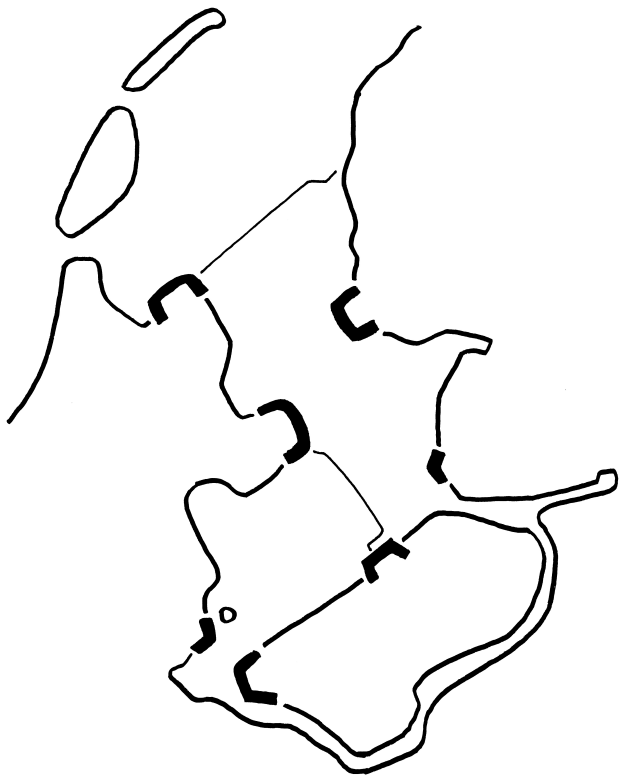
2. Benader de kust niet als een lijn maar als een zone

- Kijk over de dijk!
De kust is meer dan de dijk alleen. Voorland en achterland horen erbij en beïnvloeden elkaar. De kustzone beslaat minimaal het dijkprofiel en zijn directe omgeving, maar kan zich ook kilometers landinwaarts of -uitwaarts uitstrekken – en wordt dan tot een heel *kustlandschap*.
- Creëer in deze zone meer geleidelijke overgangen tussen land en water; combineer het met kansen voor waterveiligheid, ecologie, energiewinning en recreatie & toerisme.
- Op de lijn van de dijk alleen dreigen veel functies en gebruikers elkaar te verdringen, van motorrijder tot vogelkijker. Biedt in de kustzone ruimte om te 'landen', om te bewegen en te verblijven, voor mens, plant en dier.
- Zorg ervoor dat binnen deze zone de primaire waterkering nog wel herkenbaar blijft, als belangrijke lijn in het landschap.
- Lever maatwerk: de eigenschappen van de dijk- en kustzone verschillen van dijktraject tot dijktraject, afhankelijk van de eigenschappen – en de geschiedenis – van het achterland en het watervlak. Hier ligt een taak voor het ruimtelijk ontwerp.



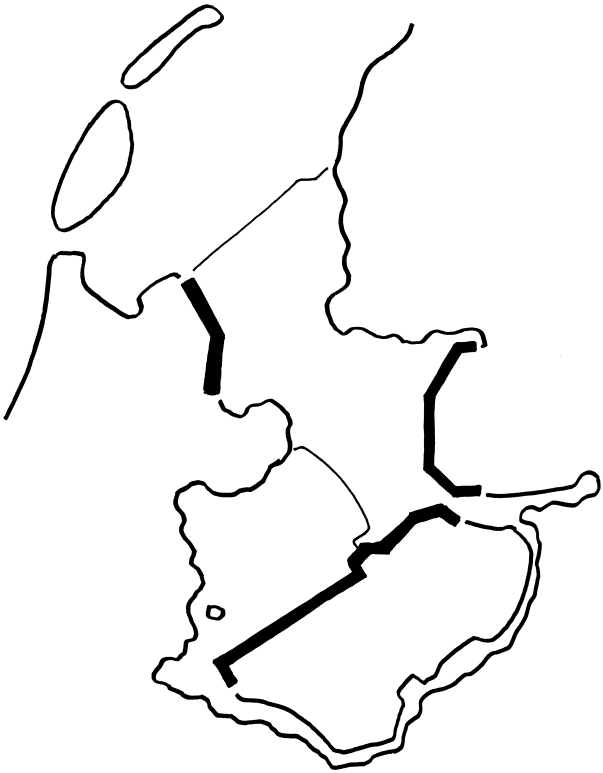
3. Respecteer en versterk de opeenvolging van baaien en kapen

- Het *verloop* van de kustlijn doet ertoe. Ieder traject vertoont een specifieke opeenvolging van 'baaien' en 'kapen'. De baaien zijn relatief zacht en beschermd, de kapen zijn relatief hard en meer blootgesteld aan de elementen.
- Besteedt dus niet alleen aandacht aan het dwarsprofiel van de kust (de dwarsdoorsnede van de dijk en alles wat daar bij hoort), maar ook aan het verloop in de lengterichting. Rechtstanden en bochten, scherp en flauw, hol en bol, geven ieder dijktraject een eigen karakter.
- Zorg dat bij nieuwe ingrepen zoals dijkversterkingen het verschil tussen baaien en kapen niet wordt verzwakt maar wordt versterkt. Vooral de kapen vragen om een ruimtelijke articulatie; zij markeren het ritme van het dijkverloop, zowel vanaf het land als vanaf het water.
- Zorg dat de baaien een constant kustprofiel hebben, met een zekere *consistentie van kaap tot kaap*.
- Een goed ruimtelijk ontwerp moet zorg dragen voor een overtuigend dijkverloop, dat aan de bestaande kwaliteiten van baaien en kapen beantwoordt en rekening houdt met aspecten zoals waterveiligheid, ecologie, natuur, recreatie, verkeer etc.



4. Koester en versterk het verschil tussen strakke en grillige kusten

- Behandel de grillige en de strakke kusten niet op dezelfde manier.
Juist door hun verschil vertellen ze het verhaal van de Nederlandse waterstaatkundige geschiedenis. Laat het contrast spreken.
- Gebruik interventies bij de *grillige* kusten om het dijkverloop puntsgewijs te articuleren en te verfijnen. Voeg je naar het ritme van de dijk. Een enkel bakken of mast kan, grootschalige lijnopstellingen van bijvoorbeeld windmolens niet.
- Interventies langs de *strakke* kusten verdragen een grotere schaal, mits ze worden onderworpen aan de abstract-geometrische orde die de Zuiderzeepolders als geheel beheerst. Hier kunnen windmolens in lijnopstelling juist de grootsheid van de polders en het watervlak ondersteunen.
- In beide gevallen is een ruimtelijk ontwerp nodig om tot passend maatwerk te komen. Beide kusten vragen in het geval van interventies om goed ontworpen ruimtelijke composities.
- Voorkom dat gebieden – te land of te water – aan *alle* kanten door grootschalige strakke opstellingen worden overheerst.



5. Verdedig de grootste open maten in het gebied

- Houdt de *lengte-assen* van het grote open water open.
Zij dragen de ervaring van openheid in het gebied. In de lengterichting van het grote open water valt de horizon weg achter de bolling van de aarde; daar heerst echte eindeloosheid.
- Houdt de open ruimtes in het gebied met elkaar in verband.
Zorg dat elk open gebied contact houdt met gebieden van een nog grotere open maat. 'Een glimp van de oneindigheid' doet al veel.
- Behandel de dammen – Afsluitdijk en Houtribdijk – in ruimtelijk opzicht als lijnen *door* het water en niet als scheidslijnen *tussen* de compartimenten.
Blijf het IJsselmeergebied – de vroegere Zuiderzee – zoveel mogelijk als een samenhangend geheel zien.
- Plaats dus geen windmolens langs de Afsluitdijk of Houtribdijk. Windmolens langs de dammen werken als schermen, die de maximale openheid in de lengte-assen verbreken.
- Maak onderscheid tussen enerzijds vooroevers of 'tussenland' als *aanwas* die *vast zit aan* bestaande oevers, en anderzijds *eilanden* die *los in het open water* liggen. Voorkom dat 'aanwas' de grote maten aantast; voorkom dat eilanden zo groot worden dat ze de ervaring van het open water teniet doen.

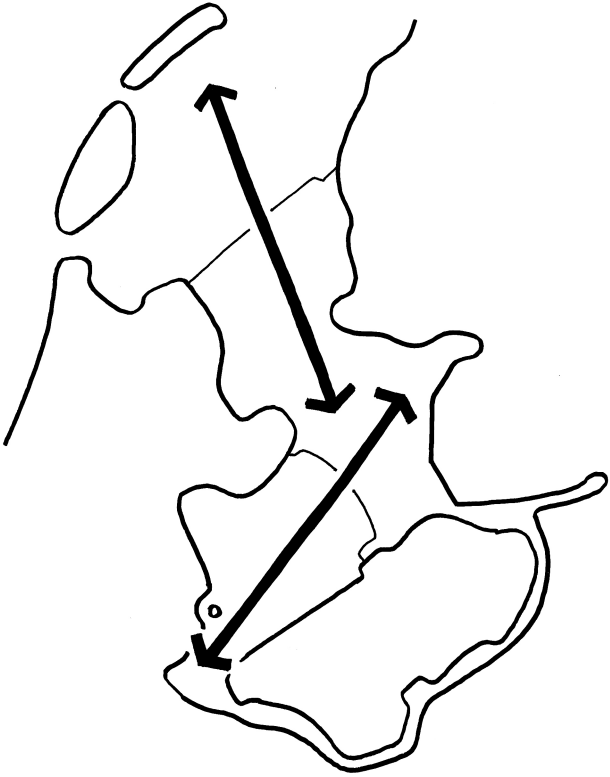


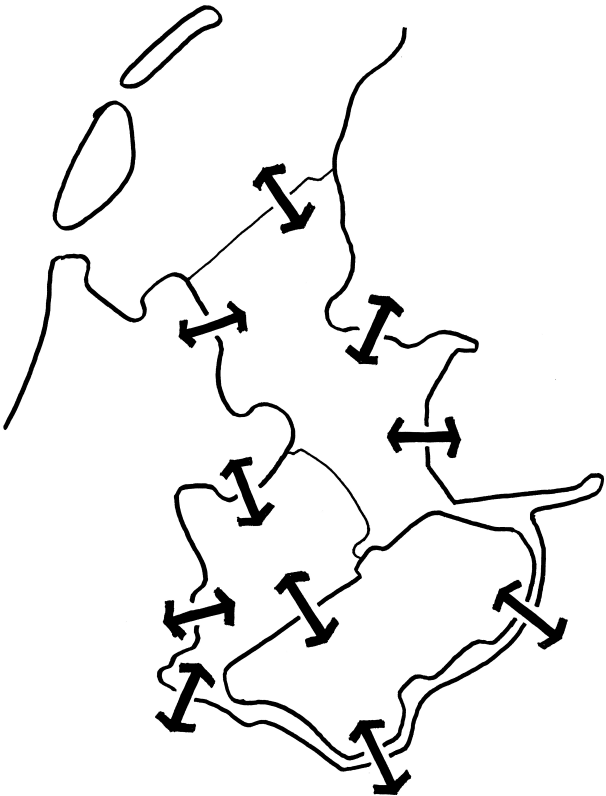




Foto: Theo Baart

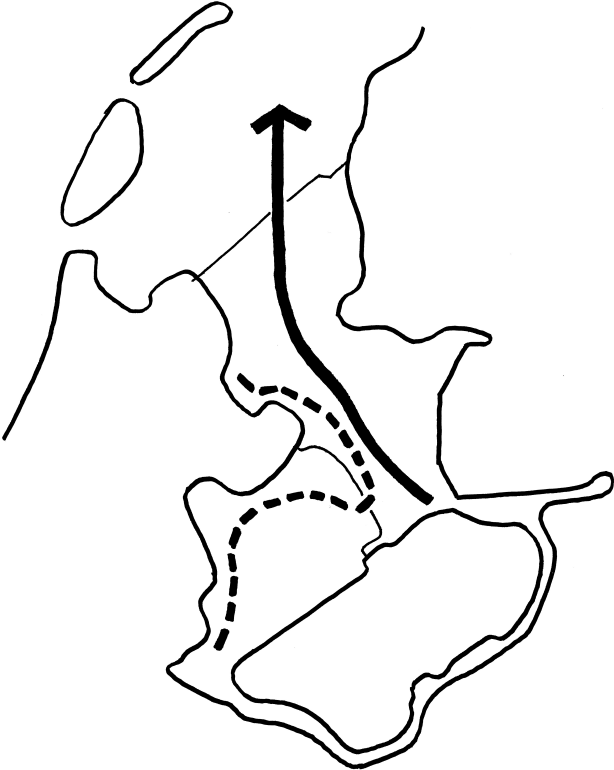
6. Intensiveer de verbindingen tussen het water en het achterland

- Denk dwars op de dijk!
Grijp de bestaande schakelpunten aan en creëer waar mogelijk nieuwe; de historische en eigentijdse waterstaatswerken (havens, sluizen, gemalen etc.) dienen als aangrijpingspunt.
- Koppel binnendijks en buitendijks water; benut de binnendijkse stelsels van vaarten, kanalen, weteringen, meren en plassen, die veelal dwars op de dijk liggen en diep in het achterland doordringen.
- Verbeter de kwaliteit van de schakelpunten tussen land en water als *publieke* plekken, zoals in historische situaties (dam/sluis = plein, haven = stadsgracht).
- Maak de binnendijkse stelsels beter publiek bruikbaar. Identificeer de ontbrekende schakels en vul deze aan.
- Zorg dat 'landrotten' en 'waterratten' beiden van de schakels en stelsels gebruik kunnen maken. Maak de oevers ook vanaf land toegankelijk. Dat levert dubbel draagvlak op voor voorzieningen, ze profiteren van elkaar.
- Dit vraagt om een veelheid van veelal kleinschalige interventies in bestaande situaties (steden, dorpen, landschap). Het vormgeven aan de publieke functies in relatie tot specifieke eisen van m.n. waterbeheer vraagt om maatwerk en daarmee om een belangrijke rol van het ruimtelijk ontwerp.



7. Speel in op de diversiteit van het (onder)waterlandschap

- Kijk in en onder het wateroppervlak!
In en onder het water liggen legio aanleidingen om het IJsselmeergebied aantrekkelijker te maken – zowel voor mensen als voor planten, vogels en vissen.
- Bezie het IJsselmeergebied als een samenhangend systeem, maar accepteer daarbinnen een zeker karaktersverschil tussen IJsselmeer en Markermeer: het IJsselmeer als relatief diep, dynamisch, en helder, het Markermeer als relatief ondiep, luw, en troebel. Deze verschillen zijn in zichzelf van waarde.
- Zorg tegelijkertijd voor voldoende *uitwisseling* tussen deze twee delen. Het ecosysteem wint aanmerkelijk aan waarde als de verschillen via gradiënten met elkaar in contact komen ('connectiviteit').
- Vat de Houtribdijk daarom op als een 'membraan' dat zo'n uitwisseling mogelijk maakt. De Houtribdijk als 'overgangslandschap' in plaats van scherpe scheiding.
- Gebruik de ondiepe en luwere delen bij de grillige kusten voor verzachting van de land-waterovergangen, t.b.v. ecologie en kleinschaliger recreatief gebruik.
- Verzachting van de diepe delen van het waterlandschap vraagt per definitie om robuuste ingrepen. Wees daar spaarzaam mee, beschouw ze als uitzondering-op-de-regel, en geef ze als zodanig vorm. De Markerwadden zijn een voorbeeld.



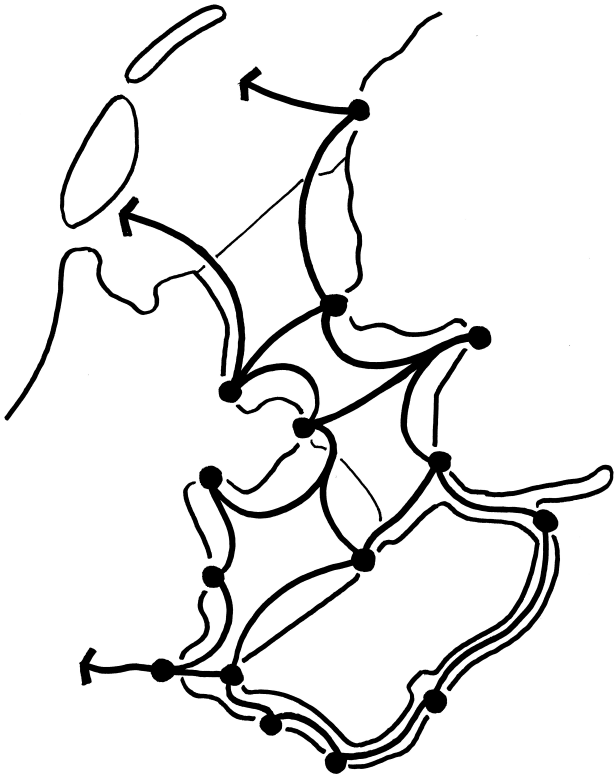
8. Buit de diversiteit van het achterland uit

- Het IJsselmeergebied heeft een enorm gevarieerd achterland, als een patchwork of lappendeken van verschillen. Laat de patches hun eigen gezicht tonen, het geheel wordt er sterker van.
- De kustlijn is als een kralensnoer, dat de verschillende delen van het patchwork aaneenrijgt. Geef de ontmoetingen tussen de patches zorgvuldig vorm.
- De patches vertellen ieder hun eigen verhaal over land en water en over hun cultuurhistorie. Hierin is de episode van de Gouden Eeuw het meest bekend. Zorg dat het verhaal over de 20e/21e eeuw net zo goed voor het voetlicht komt. Daarmee wint het hele gebied aan eigentijdse relevantie.
- Richt de energie vooral op het kustlandschap van Flevoland langs het Markermeer/IJsselmeer. Het vormt de ruimtelijke link tussen de andere, meer historische delen van het gebied. Het heeft alles in zich om tot bezienswaardigheid-van-de-toekomst te ontwikkelen.
- Zorg voor functiedifferentiatie en schaalverkleining langs een aantal doorgaande lijnen, zonder de grootsheid van het landschap teniet te doen. Dit schept de condities voor een kwalitatieve opwaardering van het vestigingsmilieu. Van suburbaan nutslandschap naar een metropolaan genietingslandschap.



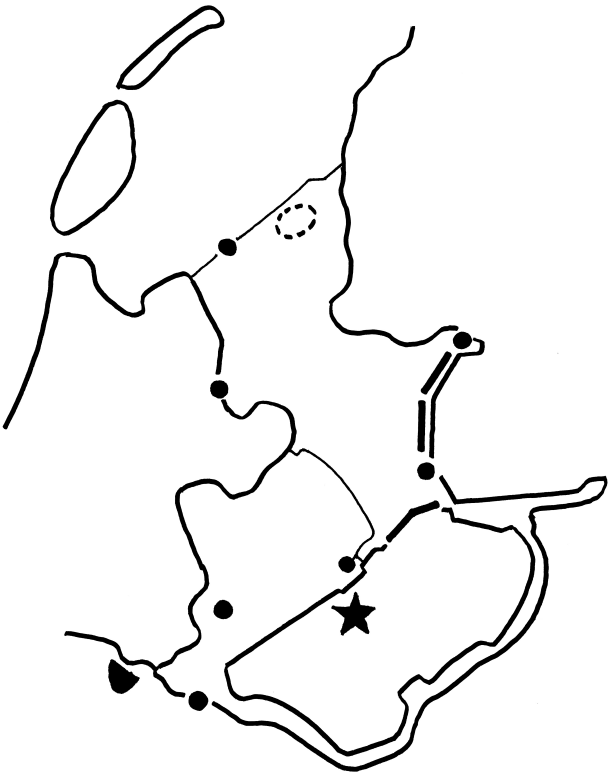
9. Verfijn het netwerk van verbindingen, te land en te water

- Zorg dat je *meer* 'rondjes om/in/rondom het IJsselmeer' kunt maken, en dat je meer (on)gelijksoortige bestemmingen kunt combineren.
- Investeer in vervoer *over water*: het is *het* middel om mobiliteit, toerisme en recreatie sterker te koppelen aan het beeld van het IJsselmeergebied als geheel.
- Benut en ontwikkel daartoe *bestemmingen* in de zone tussen land en water.
- Investeer in de *ruimtelijke kwaliteit* van de aanlandingen (blikvangers, herkenbaarheid).
- Investeer in de *multifunctionaliteit* van de aanlandingen (van WiFi tot AH-to-go + frappuccino).
- Zorg dat verbindingen en aanlandingen interessant zijn voor 'landrot' en 'waterrat', voor bezoeker en bewoner.
- Koppel land- en waterverbindingen, creëer overstaps tussen m.n. veerboten, fietsroutes en openbaar vervoer. Faciliteer bike/boat arrangementen.



10. Voeg een paar nieuwe krachtige trekkers toe

- Het IJsselmeergebied heeft baat bij extra trekkers of iconen, die inspelen op het karakter en de historie van het gebied, en de verbinding leggen tussen cultuur en natuur: een “Kröller-Müller van de 21ste eeuw”.
- Zij moeten lokale en internationale doelgroepen met elkaar verbinden, en aanhaken bij de aantrekkingskracht van de Amsterdamse metropoolregio.
- Ze moeten een combinatie van ongelijksoortige ervaringen bieden, inclusief de reis-er-naar-toe, liefst over water.
- Het raakvlak tussen Nieuw Land en Nieuwe Wildernis, tussen Lelystad, Oostvaardersplassen en Markermeer is daarvoor een uitgelezen locatie.
- Daarnaast is er verspreid over het hele IJsselmeergebied behoefte aan een veelheid aan kleine maar specifieke en avontuurlijke trekkers, ‘geheimtips’ voor de kenners en fijnproevers, zoals bijvoorbeeld het Vuurtoreneiland bij Amsterdam.



COLOFON

De Van Eesteren leerstoel is een gezamenlijk initiatief van de TU Delft, Faculteit Bouwkunde; de Van Eesteren-Fluck & Van Lohuizen Stichting en het Deltaprogramma IJsselmeergebied c.q. het ministerie van Infrastructuur en Milieu. Hij is gewijd aan stedenbouw in relatie tot de fysieke eigenschappen van het Nederlandse deltalandschap, en heeft het IJsselmeergebied als onderwerp van studie. De leerstoel wordt vanaf 2013 bekleed door prof. ir. Frits Palmboom.

Onderzoek door:
Frits Palmboom
Paul Broekhuisen
Saline Verhoeven
Daan Zandbelt

Ondersteuning door student-
assistenten/stagiaires:
Kjai Tjokroesoemo
Marrit Terpstra
Marijke Koene

Secretariaat:
Daniëlle Karakuza

www.vaneesteren.bk.tudelft.nl



Ministerie van Infrastructuur en Milieu



Foto: Theo Baart